

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2024. № 5.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.5.49>

УДК 334.7:355.4

*С. І. Кудин,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0411-4000>*

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*S. Kudyn,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economic Theory,
Ivan Franko National University of Lviv*

STATE SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP UNDER MARTIAL LAW

Стаття спрямована на виокремлення особливостей державної підтримки сучасних підприємств в умовах війни й воєнного стану в Україні. У статті проаналізовано умови, в яких здійснюють свою діяльність українські підприємства та зазначено, що непередбачувані дії держави є значною перешкодою для українських підприємств. В процесі дослідження автором систематизовано та класифіковано основні діючі програми державної підтримки й особливу увагу приділено найбільш популярній державній програмі

фінансової підтримки – «Доступні кредити 5-7-9». Також в статті надається огляд програми смарт-спеціалізації, як необхідного інструменту державної підтримки українських підприємств. Практична значимість результатів цього дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані для формулювання та вдосконалення державної політики підтримки підприємництва в умовах війни та воєнного стану.

In the context of unpredictable threats and military conflict, state support for enterprises in Ukraine is becoming not only relevant, but also necessary to preserve the economic viability of the country and its citizens. The purpose of the study is to determine the peculiarities of formation and implementation of the State support for Ukrainian business under martial law. It is found that the current conditions in which Ukrainian enterprises operate are quite complex and unpredictable, which creates significant obstacles to the resumption of their activities. It is also noted that unpredictable actions on the part of the State are a major obstacle for Ukrainian enterprises. In the course of the analysis, the author systematized and classified the main existing state support programs, such as the Diia. City program, monetary compensation to enterprises for the employment of internally displaced persons, state support for business relocation, the Vlasna Dela microgrant program, the marketplace of financial opportunities for business, etc. Particular attention is paid to the most popular state financial support programme – "Affordable Loans 5-7-9", and an assessment of its scope is made. It is found that a large amount of state support under the "Affordable Loans 5-7-9" program causes a negative reaction from international lenders, in particular the International Monetary Fund. The study also focuses on Smart Specialization, the introduction of which in Ukraine is an important instrument of state support to stimulate innovative development and increase the competitiveness of regions. The practical significance of the findings of this study is that they can be used to formulate and improve the state policy of supporting entrepreneurship in times of war and martial law. These findings will allow government institutions and other stakeholders to better understand the needs of

businesses in conflict situations and develop effective support measures to ensure their stability and development. Further research could be aimed at expanding the analysis of state support programs, studying their effectiveness in the context of military conflict, and introducing new strategies to support entrepreneurship in Ukraine.

Ключові слова: державні програми, ревокація, кредитні договори, фінансування, гранти, смарт-спеціалізація.

Keywords: government programmes, revocation, loan agreements, financing, grants, smart-specialisation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Виснажлива війна, яка триває вже понад 2 роки спровокувала комплексний спектр соціально-економічних викликів, серед яких відновлення економічного потенціалу регіонів, порушених військовими діями, й забезпечення стабільності економічної сфери займають особливе місце [1;2].

У зв'язку з цим, дослідження ефективності державних заходів підтримки підприємницької активності в контексті воєнного конфлікту має важливе значення для забезпечення економічної стабільності, розвитку малого та середнього бізнесу, а також для збереження соціальної забезпеченості населення. Ефективна реакція держави на проблеми й виклики передбачає послідовну виважену стратегію, спрямовану на забезпечення стабільності підприємств, збереження робочих місць та розвиток інфраструктури з метою відновлення економіки й забезпечення її стійкості у період воєнного конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державна політика України щодо підтримки бізнесу стає предметом дискусій та досліджень через її важливість та необхідність для економічної стійкості країни особливо в воєнний час та в умовах війни.

Питання державної підтримки підприємництва представники економічної науки активно обговорюють в науковому суспільстві. Так, зокрема, автори В. Ключковська та ін. у своїй роботі виокремлюють макроекономічні аспекти відновлення функціонування малого та середнього бізнесу в контексті повоєнної відбудови національної економіки України. Вони також окреслюють виклики та можливості, які виникають для цього сектору в умовах післявоєнного відновлення, акцентуючи увагу на необхідності ефективних заходів підтримки та стимулювання підприємницької діяльності [1].

Авторка Н. Зарічна у своїй роботі звертає увагу на фінансове забезпечення розвитку стартап-підприємництва в умовах воєнного стану. Водночас, вона визначає необхідність розробки та впровадження спеціальних фінансових інструментів та програм для підтримки інноваційних стартапів у таких умовах [2].

Ю. Гаркуша в своїй науковій роботі вивчає державну підтримку функціонування та розвитку підприємницької діяльності в Україні. Також, авторка акцентує увагу на необхідності адаптації державних програм та заходів підтримки до умов воєнного конфлікту [3].

В. Дикань й Н. Фролова у своїй роботі виокремлюють напрями й інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. Автори зазначають, що необхідно враховувати специфіку ситуації, адже воєнний конфлікт породжує нові виклики та обмеження [4].

В дослідженні В. Гриніва розглядається концептуалізація економічної політики підтримки інвестиційно-інноваційного розвитку підприємництва. Автор акцентує важливість створення сприятливого середовища для інвестицій та інновацій в умовах воєнного конфлікту [5].

В. Лойко й Б. Александров аналізують підтримку та розвиток малого та середнього бізнесу в Україні в умовах війни. Також, автори вказують на необхідність посилення державної підтримки та розробки спеціальних заходів для стимулювання підприємництва [6].

Авторка Т. Мельник досліджує державну підтримку та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану й виділяє основні напрями діяльності держави в умовах конфлікту та пропонує шляхи їх вдосконалення [7].

Однак незважаючи на накопичений науковий досвід залишаються недостатньо дослідженими сучасні проекти щодо підтримки українського підприємства з боку держави в умовах воєнного стану.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в оцінці сучасного стану державної підтримки українського підприємства в умовах воєнного стану. Для досягнення мети дослідження необхідно виконати такі завдання:

- 1) здійснити оцінку сучасного стану умов діяльності українських підприємств;
- 2) систематизувати й класифікувати діючі програми державної підтримки українського бізнесу;
- 3) провести аналіз найбільш розповсюдженої програми фінансової підтримки українських підприємств – «Доступні кредити 5-7-9» й охарактеризувати особливості смарт-спеціалізації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок російсько-української війни суттєво вразив економіку України, завдавши значних втрат у малому та середньому бізнесі, що оцінюється понад 83 млрд доларів США. Значна кількість українців була змушена переселитися, із них частина стала внутрішньо переміщеними особами, а більшість здійснила міграцію за кордон [8].

В недавньому дослідженні, результати якого, було опубліковано у січні 2024 надається статистика, котра свідчить про недовіру українського бізнесу щодо дій держави (рис. 1). Це дослідження було проведене в межах проекту Програми розвитку ООН (UNDP) «Підтримка України» Центром розвитку інновацій.

Рис. 1. Причини, які заважають українським підприємствам відновлюватися, %

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [8].

Таким чином, сучасна ситуація українського бізнесу виявляється досить складною та непередбачуваною, що створює значні перешкоди для відновлення його діяльності.

Згідно з опитуваннями підприємств, головними причинами, що ускладнюють процес відновлення, є непередбачувані дії держави, відзначені 50,7% респондентів, що вказує на велику нестабільність у діяльності уряду та відсутність або непослідовність політичних та економічних курсів, які суттєво ускладнюють планування та розвиток підприємництва. Крім того, значна частина опитаних (25,4%) відзначила перешкоди з боку регуляторних і фінансових органів, що свідчить про проблеми у взаємодії бізнесу з державними установами, а також про недостатню ефективність регуляторної політики та податкової системи.

Проте, не зважаючи на значні перешкоди військового-політичного характеру, все ж таки держава намагається надавати підтримку бізнесу. Про це свідчить велика кількість програм, ініціатив, проєктів щодо підтримки українського бізнесу [4].

Необхідно зазначити, що урядові програми державної підтримки відіграють важливу роль у стимулюванні розвитку бізнесу та забезпеченні його життєздатності в умовах економічних та соціальних викликів. Подальший аналіз наведеної таблиці 1 дасть змогу краще зрозуміти обсяг та ефективність заходів, які здійснює уряд для підтримки підприємств.

Таблиця 1. Діючі урядові програми державної підтримки українського підприємництва в Україні

№	Програми підтримки, гранти, проєкти	Роз'яснення	Досягнення й результати
1	Дія.Сіті	Це унікальний правовий та податковий простір для ІТ-компаній в Україні. Проєкт Дія.City пропонує резидентам значні переваги, серед яких низькі податкові ставки, які сприяють сприятливому бізнес-середовищу. Резиденти можуть скористатися податками на працю у розмірі 5% ПДФО, 22% ЄСВ від мінімальної зарплати та 1,5% військового збору, а також корпоративним податком у розмірі 9% на «виведений капітал» або 18% на прибуток. Щоб стимулювати інвестиції, проєкт пропонує альтернативну модель найму, включаючи GIG-контракти, які дозволяють показувати реальні обороти та сплачувати помірні податки, забезпечуючи базові соціальні гарантії для спеціалістів та простий процес адміністрування.	У 2023 році платежі резидентів «Дія.City» до державного бюджету України склали 8,5 мільярдів гривень. На даний момент, у складі податкового режиму перебуває 830 компаній, з яких 100 є виробниками оборонної техніки, що займаються розробкою військових технологій [9].
2	Грошова компенсація підприємствам за працевлаштування внутрішньо переселених осіб (далі ВПО)	Дана послуга призначена для відшкодування роботодавцю витрат на оплату праці кожної особи, яку вони працевлаштували серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО) внаслідок бойових дій, що відбулися під час воєнного стану в Україні. Для кожного працевлаштованого серед ВПО держава виплачує роботодавцю компенсацію у розмірі мінімальної заробітної плати, що з 01.04.2024 складає 8000 грн, протягом 3 місяців. (у 2023 році сума складала 6700 протягом 2 місяців)	Держава компенсувала підприємцям у 2023 році 181 млн. грн за працевлаштування понад 14 тисяч ВПО [10].

№	Програми підтримки, гранти, проєкти	Роз'яснення	Досягнення й результати
2	Державна підтримка щодо релокації бізнесу	25 березня 2022 р. Кабінет Міністрів схвалив План невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії або є загроза бойових дій, на безпечну територію. На основі цього державне підприємство “Прозорро.Продажі” спільно із компанією E-Tender та eDocs розробило IT-систему, яка дає змогу подавати бізнесу заявку та отримати допомогу в переміщенні свого обладнання на безпечні території України.	З початку повномасштабного вторгнення, близько 8 тис. українських підприємств змінили свою реєстраційну адресу [11].
3	Програма мікрогрантів «Власна справа»	Програма надає можливість отримати фінансову підтримку до 250 тисяч гривень для започаткування чи розвитку малих і мікропідприємств у різних сферах, таких як виробництво одягу, автосервіси, хімічистки, кав'ярні, пекарні, перукарні та інші. Ці кошти можна використовувати на закупівлю обладнання, сировини, оплату оренди, маркетинг та рекламу, комерційну концесію та лізинг, з обов'язковою умовою створення щонайменше одного робочого місця для кожного отримувача гранту.	З початку 2023 року майже 5 000 українців стали отримувачами грантів в рамках програми «Власна справа», отримуючи від держави 1,2 мільярда гривень на початок та розвиток свого бізнесу. На кінець 2023 року загалом через цю програму мікрогрантів держава інвестувала в розвиток малого бізнесу 1,7 мільярда гривень [12].
4	Маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу	Маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу представляє собою платформу, де підприємці можуть вибрати відповідну фінансову програму, ознайомитися з деталями щодо умов отримання фінансування та надавати заявки безпосередньо до банківських та інших фінансових установ. Тут пропонується підприємцям різні види підтримки: міжнародні гранти, регіональні гранти, вигідні кредити комерційних банків України, фінансові послуги (лізинг, еквайринг, факторинг) за вигідними умовами, а також державні дотації в аграрний сектор економіки. Особливої популярності набула програма «Доступні кредити 5-7-9»	

Джерело: сформовано на основі [9-12].

Досить ефективною й найрозповсюдженішою державною програмою підтримки підприємництва в рамках маркетингових можливостей для бізнесу є проєкт «Доступні кредити 5-7-9%», яка була ініційована Президентом України та Кабінетом Міністрів для підтримки розвитку підприємств. Цю програму реалізує Фонд розвитку підприємництва (ФРП), єдиним учасником якого є Уряд України в особі Міністерства фінансів України, що координує усі аспекти діяльності Фонду [13].

З моменту старту Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» суб'єкти підприємництва отримали від уповноважених банків 77 669 кредитів на загальну суму 260,2 млрд грн, з яких 52 548 – від банків державного сектору економіки на загальну суму 113,2 млрд гривень (станом на 18.12.2023).

Рисунок 2 ілюструє кількість кредитних договорів за період 24.02.2022 по 08.04.2024, які було надано за різними цілями.

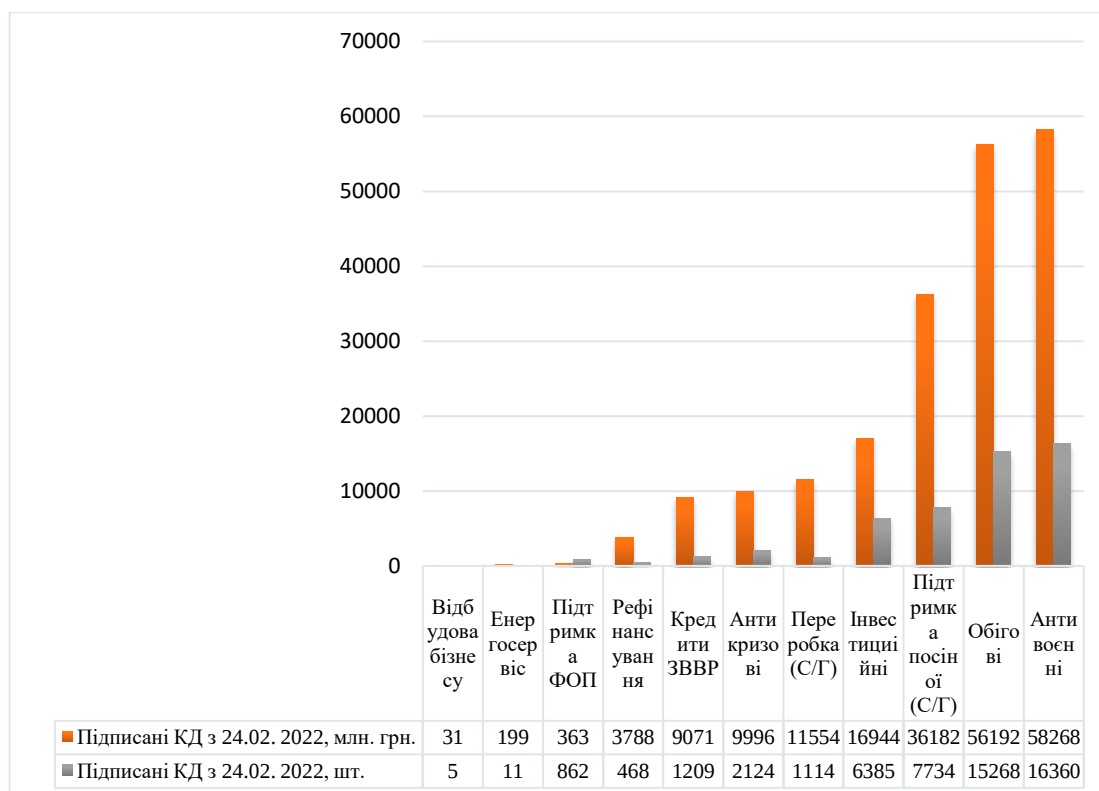

Рис. 2. Підписані кредитні договори з 24.02.2022 по 08.04. 2024 за різними цілями в млн. грн і шт.

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [14].

Отже, із врахуванням інформації з рисунку 2 можна побачити, що державні кредити на підтримку бізнесу були надані в основному для антивоєнних заходів, обігових потреб, інвестицій та підтримки посівних робіт на загальну суму 202596 мільярда гривень. Також варто відзначити, що найбільший обсяг кредитів був спрямований на розвиток сільського господарства – 40% від загальної суми, що свідчить про прагнення держави підтримати та відновити аграрний сектор, який найбільш постраждав від воєнних дій.

За даними агентства KSE Institute спільно з Міністерством аграрної політики, загальні збитки від російського вторгнення в сільському господарстві України становили 10,3 мільярдів доларів. Найбільші втрати спостерігалися внаслідок пошкодження або знищення земельних угідь та руйнування сільськогосподарської техніки в Україні [15].

Крім того, промислові підприємства отримали 25% кредитів, а торгові підприємства – 20%, що свідчить про зусилля уряду щодо підтримки та розвитку цих сфер. Такий розподіл кредитів вказує на стратегічний підхід уряду до розвитку економіки, сприяючи сталому економічному зростанню та соціальному прогресу через підтримку ключових галузей. Зокрема, це свідчить про важливість та необхідність ефективної підтримки сільського господарства як стратегічно важливої галузі економіки. З метою відновлення та розвитку після воєнного конфлікту, вирішення економічних проблем і забезпечення сталого розвитку, уряд активно вживає заходів щодо підтримки різних галузей підприємницької діяльності [5].

Така програма державної підтримки, незважаючи на свої позитивні аспекти, стикається зі значними проблемами. Згідно з даними, які представлені у дослідженні І. Крицько, у 2020 році програма «5-7-9» обслуговувала лише 5% всіх нових кредитів, а зараз ця цифра зросла до 26%, що становить кожен четвертий кредит, наданий за державною підтримкою [16]. Це може призвести до того, що кошти будуть спрямовані на менш продуктивні або навіть

нежиттєздатні підприємства, що підірве загальну ефективність програми та потенційно перешкоджатиме економічному зростанню.

Такий рівень державної субсидії викликає обурення та стурбованість у фінансових колах, оскільки велика кількість кредитів може стати фінансово не вигідною для державного бюджету. Додатково, такий великий обсяг державної підтримки викликає негативну реакцію міжнародних кредиторів, зокрема Міжнародного валютного фонду. Відсутність довіри до фіскального менеджменту та економічної політики уряду може призвести до відтоку капіталу, зменшення притоку інвестицій та підвищення вартості запозичень, що загострює фінансові проблеми країни та перешкоджає її зусиллям з відновлення.

Проте, враховуючи потреби розвитку бізнесу та створення конкурентних переваг для української економіки, держава активно впроваджує стратегії смарт-спеціалізації. Цей підхід, запропонований Європейською Комісією, дає змогу країні ідентифікувати свої унікальні економічні потенціали та зосередитися на розвитку тих галузей, в яких вона має переваги перед іншими країнами.

Смарт-спеціалізація є концептуальним підходом, розробленим Європейською Комісією в рамках ініціативи «Інноваційний Союз», спрямованим на виявлення та розвиток галузей економіки з високим потенціалом інноваційного зростання. Це включає в себе створення та розвиток класів та кластерів, які виступають основними блоками для впровадження стратегії спеціалізації. Платформа Смарт-спеціалізації, у свою чергу, є майданчиком для обміну досвідом та інформацією між різними країнами та регіонами, що дозволяє реалізувати місцеві підходи до виявлення стратегічних галузей для розвитку.

Варто зазначити, що регіони України мають стратегії регіонального розвитку, що включають обов'язковий компонент «Розумна спеціалізація» на період 2021-2027 років. Більшість цих стратегій були прийняті до кінця 2019 року.

В таблиці 2 представлено пріоритети смарт-спеціалізації в українських регіонах.

Таблиця 2. Пріоритети Смарт-спеціалізації в українських областях

№	Регіон	Пріоритети
1	Донецька область	1.Креативні індустрії (кераміка) 2.Машинобудування 3.Інформаційні технології (горизонтальний пріоритет)
2	Луганська область	1.Хімія 2.Агропромисловість
3	Львівська область	1.Біоекономіка 2.Креативні індустрії
4	Рівненська область	1.Деревообробна та меблева промисловість 2.Високотехнологічне органічне сільське господарство, ягідництво та садівництво 3.Логістика; ІТ-сектор(горизонтальний пріоритет)
5	Хмельницька область	1.Легка промисловість 2.Харчова промисловість 3.Машинобудування. Металообробка
6	Тернопільська область	1.Світлотехнічна галузь 2.Молочна продукція 3.Виробництво нішевої та органічної продукції
7	Київська область	1.Виробництво інноваційних харчових продуктів з вдосконаленими споживчими якостями (функціональна їжа) 2.Інноваційна продукція для будівництва, дизайну та побуту 3.Біоактивні речовини та фармацевтика для здоров'я людини 4.Розроблення енергоефективних рішень на основі альтернативних джерел енергії (горизонтальний пріоритет)
8	Запорізька область	1.Туризм (потенційно) 2.Агропромисловість (потенційно) 3.Медична галузь (потенційно) 4.Машинобудування (потенційно)

Джерело: сформовано на основі [17].

Таким чином, аналізуючи дані таблиці 2, доцільно визначити, що пріоритетні галузі смарт-спеціалізації в різних областях України відповідають їхнім природним та економічним потенціалам. Наприклад, Донецька область фокусується на креативних індустріях та машинобудуванні, що відповідає її історичному промисловому спадщині.

У свою чергу, Львівська область акцентує увагу на біоекономіці та креативних індустріях, що відображає її потенціал у галузі туризму та культурного розвитку.

Отже, впровадження смарт-спеціалізації в Україні є важливим інструментом державної підтримки щодо стимулювання інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності регіонів. Важливою задачею на майбутнє є ефективне впровадження стратегій та постійний моніторинг їхньої реалізації з метою досягнення стратегічних цілей економічного зростання та інноваційного розвитку країни.

Таким чином, підтримка бізнесу є одним з пріоритетів роботи Уряду – допомагати підприємцям подолати наслідки повномасштабної війни, стимулювати участь бізнесу у відбудові, створити точки росту повоєнної економіки. Держава запроваджує дієві програми підтримки бізнесу, в першу чергу пільгове кредитування та надання грантів на власну справу. Завдяки діючим заходам державної підтримки, котрі спрямовані на зниження ризиків та стимулювання бізнесу в умовах війни, деякі підприємства змогли зберегти робочі місця, збалансувати фінансові потоки й зміцнити свою стійкість. Варто зазначити, що навіть у таких складних умовах, близько 30% підприємств планують збільшити обсяги виробництва, а 36% – розширити штат співробітників, що свідчить про надію українського бізнесу у можливостях подолати труднощі та досягти успіху навіть у складний період.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, проведений аналіз показав, що умови діяльності українських підприємств у контексті воєнного стану є складними й потребують ефективних заходів підтримки від держави. Деякі з цих підприємств зазнали значних збитків через воєнні події, та потребують допомоги для відновлення й свого подальшого розвитку. Також дослідження показало, що наявні програми різноманітні та охоплюють різні аспекти діяльності підприємств, деякі з яких мають ефективні результати від впровадження. Аналіз найрозповсюдженішої та найвпливовішої програми фінансової підтримки «Доступні кредити 5-7-9» дав змогу виявити, що вона має свої переваги, проте має великі ризики й обмеження, пов'язані з фінансовою стабільністю підприємств та доступом до фінансування.

Нарешті, дослідження дало змогу проаналізувати особливості смарт-спеціалізації в Україні – програми, яка поступово стає ефективним інструментом державної підтримки підприємництва, оскільки вона спрямована на ідентифікацію інноваційних галузей та побудову взаємовигідного партнерства для їх розвитку, що допомагає підприємствам адаптуватися до змін в економічному середовищі.

Література

1. Ключковська В.О., Ключковський О.В., Трегубов О.С. Макроекономічні аспекти відновлення функціонування малого та середнього бізнесу в контексті повоєнної відбудови національної економіки України. *Економіка і організація управління*, 2023. 1(49), 89. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.1.9>
2. Зарічна Н. Фінансове забезпечення розвитку стартап-підприємництва в умовах воєнного стану. *Галицький економічний вісник*. 2024. Том 86. № 1. С. 62-68.
3. Гаркуша Ю.О. Державна підтримка функціонування та розвитку підприємницької діяльності в Україні. *Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції “Географія та туризм” (28 лютого 2024 р., м. Харків)*. с. 323-326. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d6e6aabf-c00f-4241-a8d0-d84cf78fa4e9/content#page=324>
4. Дикань В.В., Фролова Н.Л. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. №38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1309/1263>
5. Гринів В.Б. Концептуалізація економічної політики підтримки інвестиційно-інноваційного розвитку підприємництва. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*, 2024. № 75, 17-24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-75-17>

6. Лойко В.В., Александров Б.В. Підтримка та розвиток малого та середнього бізнесу в Україні в умовах війни. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation*, 2023. 1(11), 228. DOI: <http://doi.org/10.32750/2023-0119>
7. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*, 2022, (2)(100), 3–11. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11)
8. Дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни: результати опитування в грудні 2023 - січні 2024 року. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/doslidzenna-stanu-ta-potreb-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvannya-v-grudni-2023-sicni-2024-roku>
9. Підсумки двох років “Дія.City”: 8,5 млрд грн сплачених податків у 2023 році та 100 компаній defense-tech (лютий 2024). URL: <https://ain.ua/2024/02/09/dva-roky-diia-city/>
10. Держава компенсувала підприємцям у 2023 році 181 млн грн за працевлаштування понад 14 тисяч ВПО. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhava-kompensovala-pidpriemtsiam-u-2023-rotsi-181-mln-hrn-za-pratsevlashtuvannia-ponad-14-tysiach-vpo>
11. Куди переїжджає український бізнес під час великої війни? URL: <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war-2>
12. Міністерство економіки України (2023). Майже 5 000 українців стали переможцями програми від початку року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vlasna-sprava-5-000-ukraintsiv-staly-peremozhtsiamy-prohramy-vid-pochatku-roku>
13. Мінфін: За час дії воєнного стану в межах Державної програми “Доступні кредити 5-7-9%” видано 42847 пільгових кредитів на 170,5 млрд грн (2023). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-dii-voiennoho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano-42847-pilhovyykh-kredytiv-na-1705-mlrd-hrn>

14. Інформація про результати державної програми "Доступні кредити 5-7-9" URL: <https://bdf.gov.ua/publicna-informatsiia/informatsiia-pro-rezultaty-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9/>
15. Нейтер Р., Зоря С., Муляр, О. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. 2024. Центр досліджень продовольства та землекористування Київської школи економіки. (KSE Агроцентр). URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf
16. Крицька І. Кредитна програма "5-7-9" стає надто великою. Це непокоїть МВФ, але уряд готує аналог і для великого бізнесу. У чому проблема популярного проєкту. URL: <https://forbes.ua/money/kreditna-programa-5-7-9-stae-nadto-velikoyu-tse-nepokoit-mvf-ale-uryad-gotue-analog-i-dlya-velikogo-biznesu-u-chomu-problema-populyarnogo-proektu-03082023-15160>
17. Україна на Платформі Смарт спеціалізації. URL: <https://uiip.org.ua/uk/napriamy/strategiia-yes-dlia-dunaiskoho-rehionu/realizatsiia-v-ukraini>
18. Кудин С. І., Федик М. В. Державна політика у сфері смарт-спеціалізації регіонів. Економіка та суспільство, 2022, № 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-16>

References

1. Klochkovska, V.O., Klochkovskyi, O.V. and Tregubov, O.S. (2023), "Macroeconomic aspects of restoring the functioning of small and medium-sized businesses in the context of the post-war reconstruction of the national economy of Ukraine", *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*, vol. 1 (49). <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.1.9>
2. Zarichna, N. (2024), "Financial support for the development of startup entrepreneurship under martial law", *Halychskyy ekonomichnyy visnyk*, vol. 86, pp. 62-68.
3. Harkusha, Yu.O. (2024), "State system of functioning and development of the pensioner's activity in Ukraine". *Materialy VII Vseukrayinskoyi naukovo-*

praktychnoyi Internet-konferentsiyi “Heohrafiya ta turyzm” [Proceedings of the VII All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference “Geography and Tourism”], Kharkiv, Ukraine, pp. 323-326, available at: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d6e6aabf-c00f-4241-a8d0-d84cf78fa4e9/content#page=324> (Accessed 27 March 2024).

4. Dykan, V.V. and Frolova, N.L. (2022), “Directions and instruments of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine in wartime”, *Ekonomika ta suspilstvo*. vol. 38, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1309/1263> (Accessed 27 March 2024).

5. Hryniv, V.B. (2024), “Conceptualisation of economic policy to support investment and innovation development of entrepreneurship”, *Visnyk LTEU. Ekonomichni nauky*, vol. 75, pp, 17-24. <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-75-17>.

6. Loiko, V.V. and Aleksandrov, B.V. (2023), “Support and development of small and medium-sized businesses in Ukraine during the war”, *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation*, vol. 1(11). <http://doi.org/10.32750/2023-0119>.

7. Melnyk, T. Y. (2022), “State support and stimulation of business development in Ukraine during martial law”, *Ekonomika, upravlinnya ta administruvannya*, vol. 2 (100), pp, 3-11. [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11).

8. The Official site of Diia (2024), “Survey of the state and needs of business in times of war: results of the survey in December 2023 - January 2024”, available at: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/doslidzenna-stanu-ta-potreb-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna-v-grudni-2023-sicni-2024-roku> (Accessed 9 April 2024).

9. The Official site of Diia (2024), “Results of two years of Diia.City: UAH 8.5 billion of taxes paid in 2023 and 100 defence-tech companies”, available at: <https://ain.ua/2024/02/09/dva-roky-diia-city/> (Accessed 8 April 2024).

10. The Official site of Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), “In 2023, the state compensated entrepreneurs UAH 181 million for employing more than 14,000 IDPs”, available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhava-kompensovala-pidpriyemtsiam-u-2023-rotsi-181-mln-hrn-za-pratsevtashtuvannia-ponad-14-tysiach-vpo> (Accessed 8 April 2024).

11. The Official site of OpenDataBot (2023), “Where does Ukrainian business move to during the great war?”, available at: <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war-2> (Accessed 8 April 2024).

12. The Official site of Ministry of Economy of Ukraine (2023), “Almost 5,000 Ukrainians have won the programme since the beginning of the year”, available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/vlasna-sprava-5-000-ukraintsiv-staly-peremozhtsiamy-prohramy-vid-pochatku-roku> (Accessed 10 April 2024).

13. The Official site of Ministry of Finance (2023), “During the martial law period, 42847 preferential loans worth UAH 170.5 billion were issued under the State Program “Affordable Loans 5-7-9%”, available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-dii-voiennoho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano-42847-pilhovyykh-kredytiv-na-1705-mlrd-hrn> (Accessed 8 April 2024).

14. The Official site of Entrepreneurship Development Fund (2024), “Information on the results of the state program “Affordable Loans 5-7-9””, available at: <https://bdf.gov.ua/publiczna-informatsiia/informatsiia-pro-rezultaty-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9/> (Accessed 10 April 2024).

15. Neuter, R., Zorya, S., Mulyar, O. (2024), “Damages, losses and needs of agriculture due to full-scale invasion, Centre for Food and Land Use Research at the Kyiv School of Economics (KSE Agricultural Centre)”, available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf (Accessed 8 April 2024).

16. Krytska, I. (2023), “5-7-9” loan program is becoming too large. The IMF is concerned about this, but the government is preparing an analog for big business. What is the problem with the popular project?”, available at: <https://forbes.ua/money/kreditna-programa-5-7-9-stae-nadto-velikoyu-tse-nepokoit->

mvf-ale-uryad-gotue-analog-i-dlya-velikogo-biznesu-u-chomu-problema-populyarnogo-proektu-03082023-15160 (Accessed 10 April 2024).

17. Ukrainian Institute for International Politics (2024), “Ukraine on the Smart Specialization Platform”, available at: <https://uiip.org.ua/uk/napriamy/stratehiia-yes-dlia-dunaiskoho-rehionu/realizatsiia-v-ukraini> (Accessed 10 April 2024).

18. Kudyn, S. I. and Fedyk, M. V. (2022), “State Policy in the Field of Regional Smart Specialization”, *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 41. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-16>

Стаття надійшла до редакції 29.04.2024 р.